

Супершпигуни: як очільники ЦРУ формують історію та майбутнє

Кріс Віппл

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Ярослава Машико

© Видавничий дім «Фабула». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Передмова «Щось таки коїться»

Згорбившись над ноутбуком, Джон Бреннан сидів за столом для переговорів у своєму офісі на сьомому поверсі з видом на лісисті території Ленглі, Вірджинія. На годиннику опівніч, 2 серпня 2016 року, стіл очільника ЦРУ завалено речами: тут чорні теки, гори білих блокнотів, тарілка з холодним супом. Переглядати звіти розвідки о такій пізній годині не було для нього чимось незвичним; за понад три роки роботи на посаді голови наймогутнішого у світі шпигунського агентства він часто працював до ночі, намагаючись з'єднати всі деталі чергової неминучої терористичної атаки. Проте Бреннан ще ніколи не стрічав нічого подібного до загрози, яка постала зараз.

Зі своїм незмінно похмурим поглядом директор видавався схожим на старозавітного пророка. Зростом трохи понад 180 см, він був досить незграбним; Барак Обама охрестив його «стрибучий Джон» — натяк на вихваляння Бреннана, що в молодості він хвацько закидав м'яч у кільце (то було до трьох замін кульшового суглоба та численних операцій на коліні). Але частіше, беручи до уваги жажливі новини, які зазвичай приносив йому директор, президент називав його «Доктор Дум».

Спершу Бреннан був інсайдером ЦРУ, а 1980 року приєднався до агентства та став секретним агентом. Однак йому не припала до душі кланова структура таємної служби, і вже за рік він полишив Оперативний директорат (ОД), аби стати аналітиком. Інтровертний і поштивий, Бреннан був протилежністю свого наставника Джорджа Тенета, товариського директора, що керував ЦРУ за президентства Білла Клінтона та Джорджа Буша-молодшого і любив походити коридорами Ленглі, покурюючи сигару та підбадьорюючи підлеглих.

Атакам 11 вересня передувала какофонія попереджень, миготіння червоних вогнів. Але загроза влітку 2016 року була інакшою — більше нагадувала шторм, що насувається. «Коли ти директор ЦРУ, то зважаєш на хмари, що збираються на видноколі,— згадував Бреннан.— Буває, дивишся, а вони далеко й лишень формуються. І ти аналізуєш барометричні показники. Й іноді розвіддані аж волають: “Завтра буде атака”. А іншим разом ти розумієш: щось таки коїться».

Щось зловісне чинилося впродовж усього 2016 року, і переважно в усіх перед очима. У березні російське Головне розвідувальне управління (ГРУ) почало зламувати облікові записи електронної пошти співробітників передвиборчого штабу Клінтон, зокрема його голови, Джона Подести. Наступного місяця хакери, пов’язані з РФ, зламали вебсайт Національного комітету Демократичної партії; напередодні національного з’їзду Демократичної партії було оприлюднено величезну кількість викрадених електронних листів. Не меншу тривогу спричиняла й поведінка кандидата від Республіканської партії Дональда Трампа, який, здавалося, повторював московські наративи. Члени його передвиборчого штабу контактували з офіційними представниками РФ, так чи інакше пов’язаними з розвідкою. У липні Трамп нахабно закликав Москву зламати електронну пошту Клінтон: «Росія, якщо ти чуєш, я сподіваюся, ти зможеш знайти ті 30 000 електронних листів, які зникли». Того ж дня росіяни зробили першу спробу зламати сервери, які використовував офіс Клінтон.

Наприкінці липня Бреннан наказав своїм експертам опрацювати все, що вони зібрали про російську загрозу з початку року: інформацію, отриману внаслідок перехоплення електронних сигналів; дані від агентурної розвідки (шпигунів); аналітику публікацій у відкритих джерелах. Ніхто не вмів краще за Бреннана просіювати та інтерпретувати настільки різнопланові відомості — і він збагнув:

росіяни готувалися здійснити нищівну кібератаку на американську виборчу систему. (Бреннан і ЦРУ ще не знали про масштаби розгорнутої кампанії з дезінформації в соціальних мережах.) Метою росіян було не просто посіяти хаос і плутанину, а й схилити результати президентських виборів 2016 року на користь Дональда Трампа.

І це ще не все. За інформацією надсекретного джерела, агента ЦРУ в Кремлі, наказ про цей безпрецедентний напад надійшов особисто від Володимира Путіна.

Бреннан розумів, що необхідно терміново поінформувати президента. Але як? ЦРУ щоранку передає головнокомандувачу секретний звіт про загрози у всьому світі — щоденне президентське резюме (ЩПР). Але Брендан уважав, що отримані розвідувальні дані надто секретні, аби потрапити до ЩПР, яке надсилають понад дюжині працівників адміністрації. Ця нова інформація вимагала термінової зустрічі з президентом і його найближчими радниками. Брендан вирішив надіслати записку, яку доставив довірений кур'єр. На конверті було зазначено «Особисто для президента», і його мали змогу прочитати тільки п'ять осіб: сам президент Обама, керівник апарату Білого дому Деніс Макдона, радниця президента з національної безпеки Сьюзен Райс, її заступниця Евріл Гейнс, радниця президента з внутрішньої безпеки Ліза Монако.

На долю кожного директора ЦРУ випадають серйозні кризи. Тенет стикнувся аж із трьома: терористичні атаки 11 вересня; жорстока програма посилення методів допиту ув'язнених (ПМД); хибна оцінка наявності в Іраку зброї масового знищення (ЗМЗ). Перед Бренданом теж постали великі виклики: затяжна громадянська війна в Сирії, жорстоке правління терористичного угруповання «Ісламська держава Іраку та Леванту» (ІДІЛ), ескалація застосування ЦРУ безпілотників у військових цілях. Але головне випробування для Брендана, те, яке визначило його директорство,

лишень набирало критичної маси.

Він гостро усвідомлював своє місце в історії. Кількома сходами вище просторого мармурового вестибюля Ленглі з круглою емблемою ЦРУ на підлозі та культовою Меморіальною стіною міститься довгий коридор, на стінах якого висять написані олією портрети колишніх директорів ЦРУ. Хоча Бреннан прибував на роботу в броньованому автомобілі, заїжджаючи до підземного гаража, і мав приватний ліфт, щоб дістатися свого офісу, він часто змінював маршрут, аби пройти галереєю своїх попередників.

Це одні з найвидатніших імен Вашингтону: Аллен Даллес, Джон Маккоун, Річард Гелмс, Джеймс Шлезінгер, Вільям Колбі, Джордж Г. В. Буш, адмірал Стенсфілд Тернер, Вільям Кейсі, Вільям Вебстер, Роберт Гейтс, Джеймс Вулсі, Джон Дейч, Джордж Тенет, Портер Госс, генерал Майкл Гейден, Леон Панетта. (Портрет наступника Панетти, генерала Девіда Петреуса, тоді ще не було завершено.) Багато з них мали високі звання чи обіймали за час своєї кар'єри й інші впливові урядові посади: чотиризірковий генерал, директор ФБР, міністр оборони, навіть президент Сполучених Штатів. Але, мабуть, жоден пост, окрім посади головнокомандувача, не є більш відповідальним — і політично небезпечнішим — ніж пост директора ЦРУ.

Петреус, попередник Бреннана, зазнав стрімкого падіння. Шанований колишній командувач Міжнародними силами сприяння безпеці (МССБ) в Афганістані та архітектор «прориву» у війні в Іраку, Петреус привніс в управління не тільки військову кмітливість, а й неабияке почуття винятковості, яке один із представників ЦРУ назвав «хвороба чотиризіркового генерала». Чутки про те, що Петреус вимагає особливого ставлення до себе під час поїздок, стали джерелом пліток у Ленглі й підірвали його авторитет. Минуло трохи більше року з моменту складного початку роботи на посаді керівника спецслужби, коли Петреуса спіймали на

тому, що він ділився надсекретною інформацією зі своєю біографкою та коханкою; за кілька днів директор подав у відставку.

Два директори, що прибули до ЦРУ з метою навести там лад, — Джеймс Шлезінгер за Річарда Ніксона та Стенсфілд Тернер за Джиммі Картера — також зазнали краху. Перший, з гострим розумом, але гордовитий і зарозумілий, одразу звільнив понад 1000 ветеранів-оперативників; за п'ять місяців Ніксон перевів його до Пентагону на посаду міністра оборони. Шлезінгер виявився настільки непопулярним у ЦРУ, що після низки погроз убивством йому призначили додаткових охоронців. Уважний до деталей Тернер, колишній адмірал військово-морського флоту, був серйозним, але занадто пуританським для грубої шпигунської справи, і не міг зрівнятись у бюрократичних війнах із хитрим радником Картера з національної безпеки Збігневом Бжезінським. За його керівництва стався один із найбільших розвідувальних провалів в історії: нездатність ЦРУ передбачити іранську революцію 1979 року.

Ще одна повчальна історія пов'язана з перебуванням на посаді директора Джона Дейча, призначеного Біллом Клінтоном. Колишній заступник директора ЦРУ з питань оборони та професор хімії Массачусетського технологічного інституту, Дейч був далекоглядним інтелектуалом, який допоміг розпочати еру використання безпілотних літальних апаратів. Майкл Морелл, двічі виконувач обов'язків директора, уважав його найрозумнішою людиною, яку колись зустрічав (друге місце посідав Барак Обама). Але Дейч не мав політичного чуття. Він образив співробітників ЦРУ, сказавши, що вони не такі кмітливі, як їхні колеги з Пентагону. А ще запевнив Клінтона, що позбудеться Саддама Хусейна завдяки державному перевороту, ініційованому ЦРУ; на жаль, таємну операцію розкрили іракці й вона зазнала жахливого провалу, залишивши курдських союзників напризволяще. (І це було

не востаннє: за два десятиліття курди на півночі Сирії знову не отримали обіцяної допомоги, цього разу від Дональда Трампа.) Дейч пішов у відставку за 17 місяців. Невдовзі після цього на його домашньому комп'ютері виявили надсекретні матеріали, тож колишнього директора позбавили допуску до державної таємниці.

Інші очільники були видатними фігурами, які трансформували ЦРУ. Аллен Даллес, директор за Двайта Айзенгавера, був запеклим вояком холодної війни й керував агентством наче власною вотчиною; для боротьби з Радянським Союзом він ініціював зухвалі таємні операції, що сприяли поваленню урядів в Ірані та Гватемалі. Вільям Колбі, який у часи Другої світової війни був десантником Управління стратегічних служб (УСС), попередника ЦРУ, і воював у тилу ворога, очоливши агентство, оприлюднив його найтемніші секрети — так звані «фамільні коштовності». Цим він вороже налаштував проти себе стару гвардію ЦРУ, проте здобув повагу тих, хто цінував його прозорий підхід, і, можливо, урятував агентство. Смерть Колбі, який потонув 1996-го — у віці 76 років — під час веслування неподалік свого замиського будинку в Меріленді, досі здається деяким його колегам підозрілою.

Коли Джордж Г. В. Буш, який не мав досвіду роботи в розвідці, але працював посланником у Китайській Народній Республіці, став директором ЦРУ, він був переконаний, що це кінець його політичної кар'єри. Але йому вдалося врятувати управління від скандалу, відновити його моральний дух і репутацію, а також створити підґрунтя для свого майбутнього президентства.

Небагато директорів мало стільки влади, як Вільям Кейсі, якого Рональд Рейган уповноважив боротися з комунізмом у всьому світі. Чоловік зі скуйовдженим волоссям, що тинявся штаб-квартирою, щось нерозбірливо бурмочучи, Кейсі вів таємні війни проти СРСР та його маріонеток; саме завдяки йому моджахеди, озброєні переносними зенітно-ракетними комплексами «Stinger»,

переломили хід війни проти радянської армії в Афганістані. Але пізніше, намагаючись звільнити американських заручників у Лівані, Кейсі вдався до безрозсудної змови щодо продажу зброї в Іран та незаконного переспрямування прибутків центральноамериканським партизанам, відомим як контрас. У розпал цього скандалу Кейсі помер від пухлини мозку; за життя він був ще тим хитруном, тож один сенатор, який не вірив у смерть очільника спецслужби, навіть попросив, щоб йому показали тіло померлого.

Ніхто не знав про ЦРУ більше, ніж Роберт Ґейтс, аналітик, що подолав усі кар'єрні сходинки та став директором за президентства Джорджа Буша-старшого. Під час першої спроби очолити управління Ґейтс зазнав гострої критики через роль у скандалі «Іран-контрас», тому відкликав свою кандидатуру. А от друга спроба (за кілька років по тому) була успішною, хоча йому закидали перебільшення радянських військових можливостей — звинувачення, яке він заперечував. На посаді директора Ґейтс допоміг президенту Джорджу Бушу-старшому долати небезпечні мілини світової політики, що залишилися після завершення холодної війни та розпаду СРСР.

Найпопулярнішими очільниками ЦРУ протягом останніх десятиліть були Джордж Тенет і Леон Панетта. Харизматичний, енергійний і практичний, Тенет улітку 2001-го, за кілька місяців до 11 вересня, попереджав адміністрацію Джорджа Буша-молодшого про неминучий напад «Аль-Каїди», проте Білий дім проігнорував це попередження. Також він ініціював блискавичне вторгнення ЦРУ в Афганістан, що призвело до розгрому талібів. Але перспективне директорство Тенета, друге за тривалістю в історії агентства, було затьмарене палкими дискусіями щодо посилених методів допиту. Та найганебніша помилка Тенета — про яку, безсумнівно, колись згадають у його некролозі,— полягала в тому, що він запевнив Буша-молодшого, ніби питання про зброю масового знищення

Саддама Хусейна «це безпрограшна справа».

Панетта, колишній конгресмен і керівник апарату Білого дому, який був першим директором ЦРУ за президентства Обами, поєднав простий стиль спілкування колективу Ленглі з політичною пишномовністю владних кулуарів; нікому не вдавалося так майстерно маневрувати між президентом, бюрократією та Конгресом. Він перегорнув сторінку скандалів епохи Буша-молодшого й водночас відновив лояльність рядового складу агентства. Зоряний час Панетти — допомога в переконанні Обами (на базі непевних непрямих доказів) розпочати місію під керівництвом ЦРУ, яка призвела до смерті Осамі бін Ладена.

Майкл Гейден, генерал військово-повітряних сил (єдина людина, яка очолювала й ЦРУ, й Агентство національної безпеки), відновив репутацію управління після кризи довкола посиленних методів допиту й підняв моральний дух працівників. Красномовний захисник ЦРУ на публіці, Гейден таємно дав добро на одну з найсміливіших таємних операцій в історії управління: спільну місію ЦРУ та «Моссаду» з метою вбивства Імада Мугнії, сумнозвісного терориста «Хезболли». Настільки невловний, що його прозвали «Скарлет Пімпернел»^{1} тероризму, він був найжаданішою «ціллю» управління майже чверть століття. Мугнію вважали навіть небезпечнішим за його іранського соратника, генерала Касема Сулеймані, якого в січні 2020 року вбили під час атаки безпілотником за наказом Дональда Трампа. Наприкінці 1990-х, за президентства Білла Клінтона, ЦРУ готувалося викрасти Мугнію в Бейруті, але операція провалилася майже останньої хвилини. У цій книжці буде вперше розказано про історію тієї операції.

Майк Помпео, амбітний колишній конгресмен від Канзасу й учасник «Руху чаювання»^{2}, зав'язав тісні стосунки з президентом Трампом, що поліпшило доступ ЦРУ до очільника держави. Але ця рабська лояльність до Трампа заплямувала репутацію Помпео, і він

не зміг змінити зневажливе ставлення президента до розвідувальної спільноти. Його наступниця Джина Гаспел — перша жінка, що очолила ЦРУ,— була обачнішою: займалася справами в Ленглі, намагаючись не привертати до себе зайвої уваги. Та саме за її перебування на посаді очільниці спецслужби один з викривачів надав дані, що втягнули Гаспел у центр скандалу за участі України та Трампа й запустили слухання щодо імпічменту американського президента.

Усі ці директори в той чи інший спосіб вплинули на історію. Коли лідер США стикався з кризою, очільник ЦРУ ставав його очима та вухами, надаючи розвідувальні дані, на основі яких і ухвалювалося рішення. Ставки в таких ситуаціях бували різні — від початку непотрібних воєн до відвернення Армагеддону. Під час Карибської кризи директор Джон Маккоун зрештою відмовив Джона Кеннеді від ідеї вторгнення, яке майже напевно спровокувало б ядерну катастрофу. Свої аргументи очільник ЦРУ підкріпив не тільки даними аеророзвідки, але й викраденими інструкціями до радянських ракет, отриманими від шпигуна в СРСР. А от директор Джордж Тенет, навпаки, надав Джорджу Бушу-молодшому хибну оцінку стосовно наявності в Саддама Хусейна зброї масового знищення, що прискорило вторгнення в Ірак 2003 року. Тож навряд можна заперечити, що наслідки рішень, ухвалених за участі очільників ЦРУ, украй доленосні. «Поразка розвідки, наче зброя масового знищення, змінює історію»,— сказав колишній директор Боб Ґейтс.

Ця книжка про чоловіків — і, звичайно, жінку,— які стояли на чолі найпотужнішої та найвідомішої розвідки у світі. Це не офіційна історія ЦРУ, а радше погляд на те, як його керівники впливали на події у світі протягом останніх 50 років і як вони формують майбутнє. Я взяв інтерв'ю майже в кожного з нині живих директорів і багатьох їхніх колег, але наведені тут судження, звісно,

мої, а не їхні.

На сторінках цієї книжки я сподіваюся дати відповідь на кілька запитань. Хто досяг успіху, а хто зазнав невдачі на посаді директора ЦРУ? Якими мають бути стосунки між директором цієї спецслужби та президентом? Яка місія ЦРУ? Найпотужніша у світі розвідувальна служба — це сила добра чи зла?

Побутує думка, що протягом останніх 50 років ЦРУ провалює свою роботу, пропускаючи реальні небезпеки та створюючи фальшиві докази для вигаданих загроз. Це версія історії, кульмінацією якої стали хибна оцінка агентства щодо зброї масового знищення в Іраку. І подібних провалів було чимало. ЦРУ має багато невдач у розвідці: від прогавленої революції в Ірані 1979 року до недооцінки російської атаки в соціальних мережах під час президентських виборів у США 2016 року.

Але це викривлена версія історії. ЦРУ неодноразово вдавалося зірвати плани терористів і врятувати багато життів. Воно застерігало про потенційну небезпеку, але політики воліли це ігнорувати. Усупереч загальноприйнятій думці, за кілька місяців до 11 вересня ЦРУ — хоча й не могло вказати точної цілі — неодноразово попереджало про неминучий напад «Аль-Каїди»; і саме адміністрація Буша, а не спецслужба, його проспала. Теракти 11 вересня були не просто провалом розвідки, а невиконанням політиками своїх обов'язків. Як зауважив директор Гелмс, «недостатньо дзвонити у дзвін; слід переконатися, що вас почули».

Але наскільки керівники ЦРУ залежать від політичного тиску? За задумом, вони збирають розвідувальні дані й оцінюють їх об'єктивно, хай там хто сидить в Овальному кабінеті. Але ЦРУ звітує перед президентом. Тож, як зазначив письменник Томас Паверс, якщо ви знаєте, що робить ЦРУ, вам відомо, чого хоче президент, і навпаки: якщо ви знаєте, чого хоче президент, вам відомо, що робить ЦРУ.

І що в цьому поганого? Та начебто нічого, за винятком того, що іноді президенти намагаються змусити ЦРУ до сумнівних або відверто небезпечних дій: створювати фальшиві причини для війни, як це зробив Джордж Буш-молодший перед вторгненням в Ірак; здійснювати таємно те, чого держава не може вчинити публічно, як це зробив Рональд Рейган, коли США торгували зброєю з Іраном в обмін на заручників; або залучати до порятунку власної шкіри, як це вчинили Річард Ніксон під час Ватергейтського скандалу та Дональд Трамп, коли неодноразово перешкоджав розслідуванню своєї ймовірної змови з Росією. У такі моменти ЦРУ є не вигаданою глибинною державою, що намагається повалити президента, а радше тонкою межею між очільником США та потенційно катастрофічними наслідками для американських громадян. Ось чому нагляд Конгресу є необхідною гарантією недопущення зловживань із боку ЦРУ.

Іноді те, чого хоче президент, є настільки явно незаконним чи недоречним, що директор ЦРУ мусить провести межу. Однак і це нічого не гарантує. Річард Гелмс відмовився коритися незаконному наказу перешкоджати правосуддю у Ватергейтському скандалі й у такий спосіб дотримався верховенства права та врятував ЦРУ. З іншого боку, Білл Кейсі порушив закон під час скандалу «Іран-контрас» і ледь не знищив президентство Рейгана й ЦРУ. Легко сказати, що директор агентства мусить ігнорувати неправомірні президентські накази й казати владі правду. Але якими правилами вони насправді керуються? Наприклад, Гелмс відмовився приховати Ватергейтський скандал для Ніксона. Але водночас був готовий переступити закон про внутрішнє стеження заради Ліндона Джонсона. Тож наскільки на такі рішення впливають особистість чи характер директора?

...

Далі — у повній книжці «Супершпигуни: як очільники ЦРУ формують історію та майбутнє».

nashaknyga.com.ua